

ADOLF WÖLFLI

Makačka na hlavu

TEXT: PETRA SMÍTALOVÁ / REPRO Z KNIHY: ADOLF WÖLFLI, STVOŘITEL UNIVERZA

SCHIZOFRENÍK POSEDLÝ POTŘEBOU KRESLIT, KOMPONOVAT A PSÁT. STVOŘITEL VLASTNÍHO VESMÍRU, NEMILOVANÝ SIROTEK. ČELEDÍN, ODSOUZENÝ ZA OPAKOVANÉ POKUSY O ZNÁSILNĚNÍ, KTERÝ SE ROKU 1915 PROHLÁSIL ZA SVATÉHO.

Autor 25 tisíc stran textu, 1600 kreseb a zhruba stejného množství koláží strávil většinu svého života na klinice pro duševně choré ve švýcarském Waldau. Jeho kresby připomínají mandaly, jsou plné symbolů a můžete je luštit jako nekonečnou šifru. Jeho hudební skladby zní jako podivně naléhavá, hypnotická mantra. Tvořil, protože musel. Když z jakýchkoli důvodů nemohl, byl nešťastný a podrážděný. V těch nejmaničtějších fázích zvládl vypsát i jednu tužku za den. Jeho kreativní potenciál ho zcela pohltil a zároveň chránil před sklíčením realitou.

Svůj první text napsal na žádost lékařů z psychiatrické kliniky ve Waldau, kteří ho poprosili o sepsání stručné biografie. Vznikl tak několikastránkový Krátký životopis, který zřejmě odstartoval Adolfovu následnou tvůrčí bouři. Kreslit začal po čtyřech letech hospitalizace, v roce 1899, kdy mu bylo pětadvacet let. Nikdo jeho dílo zprvu neoceňoval, až později se o jeho ornamentálně vyzdobené listy začali zajímat zaměstnanci ústavu a někteří umělci. Obdivoval ho surrealista Breton, později i tvůrce konceptu art brut Jean Dubuffet nebo sochař Jonathan Borofsky. Lékařská zpráva z října roku 1902 říká: „Jeho kresby jsou naprostý nesmysl, ga-

limatyáš not, slov, postav. Svým listům dává fantastické názvy jako Za zvuků trub, Podsluj a podobně.“ Později ke svým kresbám na nepotřeseném novinovém papíře přidal i pokusy literární. „Kresli méně, namísto toho piše příběhy, zcela konfabulované autobiografické vyprávěny, v nichž prožil všelijaké věci ve všemožných koutech světa, útoky lupičů, ztroskotání, střety s divochy, ve městech pak hojně navštěvoval divadla a koncerty atp. Zeměpisné údaje jsou obvykle poměrně správné, čerpá je z atlasů, coby zdroje slouží mu i kalendáře, staré ilustrované žurnály a podobné tiskoviny,“ píše se ve zprávě ze září 1908. Tehdy Wölflí začíná psát dílo, na kterém téměř

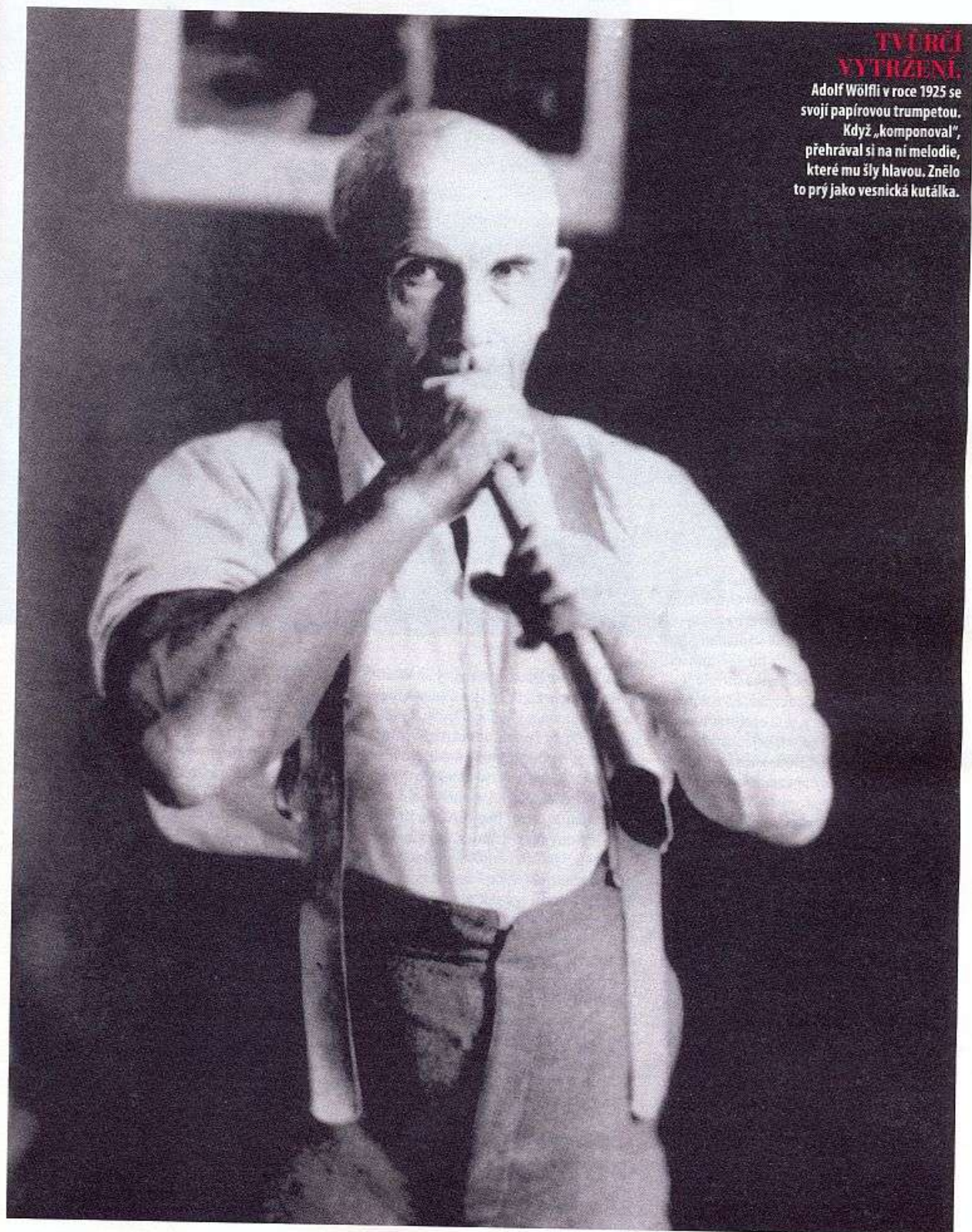
bez přestávky pracuje až do své smrti v roce 1930. Spojuje v něm prózu, zvukomalebné básně, notové zápisy, seznamy nesmyslných vynálezů, čísla i kresby, a vytváří si tak svoje vlastní nové místo k životu i novou identitu. Ta je naprosto odlišná od skutečnosti: jeho dětství je v něm idylické, jeho současnost velkolepá a budoucnost hodná vládce všehomíra. To všechno vtělil do 45 velkých sešitů, které vlastnoručně svázal, a ještě přidal dalších 16 školních sešitů.

Cosí zvráceného

Wölflího touze vytvořit si náhradní univerzum, v němž by i on sám byl jiným člověkem, se nelze divit. Narodil se ve švýcarském Bowilu jako nejmladší ze sedmi synů a absolvoval pouze základní školní docházku. Otec byl alkoholik, který co vydělal, propil, svou ženu mlátil a rodina živila v bídě. Když bylo Adolfovi sedm let, jeho otec i sourozenci se rozprchli do světa za obživou a on zůstal s matkou sám. Ta se živila zahradničením a přivydělávala si jako pradelna. Byla ale často těžce nemocná a nedokázala se o syna postarat, jak bylo třeba. V roce 1872 byl její zbylý majetek vydražen a oba převezeni do domovské vesnice Schangnau. V lednu příštího roku obecni shromáždění rozhodlo o umístění Adolfa

ÚTOČIŠTĚ DUŠEVNĚ CHORÝCH. Pohlednice psychiatrické kliniky ve Waldau podepsaná osobně Wölflim, který tu strávil většinu svého života.

TVŮRČÍ VYTRŽENÍ

Adolf Wölfli v roce 1925 se
svoji papírovou trumpetou.
Když „komponoval“,
přehrával si na ní melodie,
které mu šly hlavou. Znělo
to prý jako vesnická kutálka.

TUŽKA, PAPÍR A PŘETLAK.

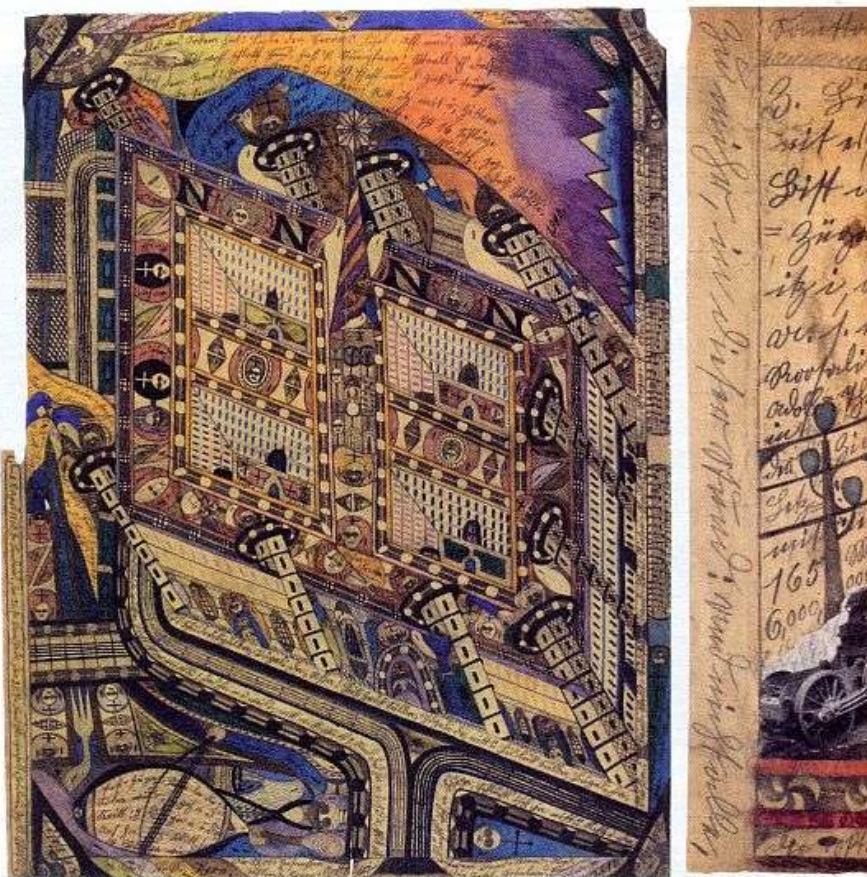
V pražském Domě U Kamenného zvonu probíhá v těchto dnech Wölfiho první monografická výstava v Česku. Vidět na ní můžete i kresbu Blázinec = vycházkové kolečko (1910) a koláž s názvem Lokomotiva s jedním supelektro=traktorem utáhne 165 vagonů o celkové hmotnosti 6 000 000 tun (1919).

do pěstounské rodiny. Oddělili ho od matky a devítiletý hoch odešel k nádeníkovi, kterému musel hlídat stádo koz, sekát trávu a sbírat byliny. Často trpěl hladem, noví pěstouni ho za každou maličkost surově mlátili a dokonce ho nutili pít alkohol. V té době mu zemřela matka. „Ještě dnes, kdy ležím sám na smrtelné posteli v cele č. 2 ústavu pro choromyslné ve Waldau, kanou mi slzy po tváři, kdykoli si vzpomenu na den, kdy jsem ji z Oberai přišel navštívit do Gärbi u Schangnau, kde si blízka smrti pod nádhernou jabloní v těžkých bolestech protahovala své znavené údy,“ píše později Wölfi ve svém dílku Od kolébky ke hrobu. V roce 1875 pak v deliriu umírá i jeho otec.

Jako pacholek vystřídal Adolf mnoho pánů, pracoval jako dojič i dřevorubec. Opakované bití a útaky se začaly podepisovat na jeho psychice. Veškerá jeho milostná vzplanutí končila zklamáním – první láska ho v sedmnácti letech odmítla pro jeho podřadné sociální postavení, druhá, téměř snoubenka, ho nakazila pohlavní nemocí a třetí, o 21 let starší chudá vdova, se místo svatby raději odstěhovala do Ameriky. Wölfi se živil, jak se dalo: občas něco ukradl, jindy pracoval na stavbě jako zedník.

Roku 1890, to mu bylo šestadvacet, ho zatkli pro pokus o sexuální zneužití nezletilé. Sám celou událost popisuje o pět let později v Krátkém životopise: „Na jaře toho roku jsem se jednou v neděli vypravil do Bremgartenského lesa, abych si tam pod stromy ve stínu trochu vydechl. Když jsem zašel už dost hluboko do lesa, doběhlo mě asi čtrnáctileté děvče, které hledalo své rodiče. Ozvalo se ve mně cosi zvráceného a požádal jsem děvče, aby se mnou provádělo nemravnosti... Až do 29. srpna téhož roku jsem se pak dokázal dalšího mravního sešupu vystříhat. V uvedený den jsem se na Malých šancích zapletl do stejné situace, tentokrát se sedmiletou holčičkou. Ani v jednom případě však nedošlo k naplnění skutkové podstaty činem.“

Ve vězení pak Adolf prožije mystickou zkušenost: „Na podzim roku 1891 se mi na mokřadu u St. Johansenu při dolování řepy zjevil Duch svatý. Musela to být moje ženuška.“ Po

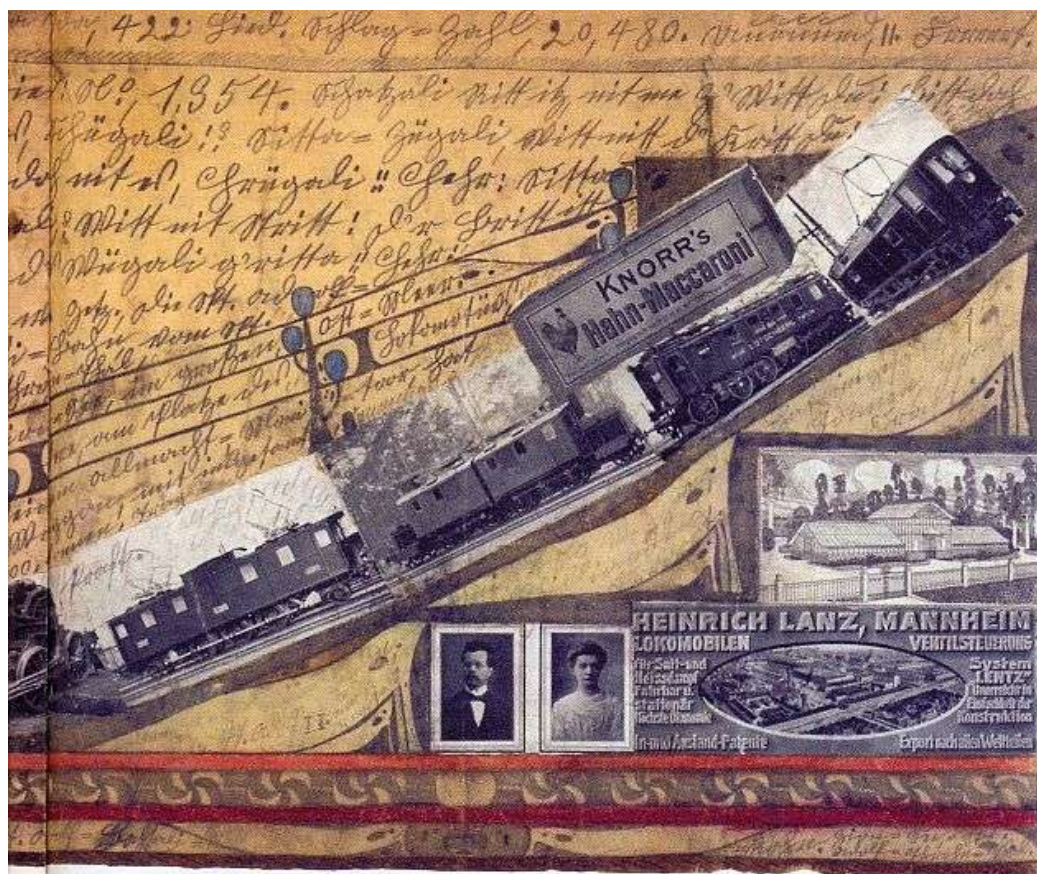
dvou krutých letech v káznici se Wölfi vrátil do Bernu a živil se jako hrobník, pracoval na nádraží nebo v cementárně. V jedenatřiceti letech se znovu pokusil zneužít tříleté děvčátko. Byl ale přistižen, odevzdán policii a následně převezen do ústavu pro choromyslné ve Waldau. Diagnóza zněla nesmlouvavě: schizofrenie. Od té chvíle až do smrti trávil všechny dny mezi zdmi kliniky nebo v přílehlé zahradě. Jen párkrát si vyžádal vycházku do města. Když po letech ústavní izolace navštívil Bern, jen tak tak stačil uskakovat před tramvajemi.

*Nakonec přichází
s přáním, aby jeho
samotku přetvořili
v jemu věnované
muzeum.*

Co po mně chcete?

Prvních pět let pobytu ve Waldau se nemoc jen zhoršovala – klidnější období střídaly záchvaty vzteku a násilného chování vůči ostatním pacientům. V prosinci roku 1899 lékařská zpráva sděluje: „Před dvěma měsíci bylo nutno ho opět zavřít na samotku, protože surově napadl spolupacienta. V cele se zdánlivě rychle uklidnil, ale jednoho rána zničil své klozetové křeslo a jeho troskami prorazil dveře cely. Pořádilo se mu dostat na chodbu, kde zcela zničil rám jednoho okna a vytloukl všechna skla. Přitom byl bledý a potil se rozčilením. Přesto se ale nepokusil o útěk, i když by to nebylo těžké. Od té doby zůstává zavřený v cele a tráví čas kreslením.“

Pro Wölfiho se umělecká tvorba stává živou vodou, uklidňuje ho podobně jako třeba řezání dříví. Tužka, papír a žvýkáci tabák – to je jeho. Nejprve kreslí jen černobíle, později i barevně. Tvoří nutkavě, hekticky, bez větších projevů uspokojení, jako by chtěl zachytit co nejvíce z toho, co se mu děje v duši. Když se ho jednou jeho ošetřující psychiatr Walter Morgenthaler zeptal na rozpracovanou kresbu, odpověděl: „Tahle mi dá ještě zabrat. Neumíte si představit, jaká je to makačka na hlavu, abych na něco nezapomněl. Člověk by se z to-

ADOLF WÖLFLE

* 29. 2. 1864 v Bowilu ve Švýcarsku
† 6. 11. 1930 ve Waldau

- psychicky nemocný malíř, spisovatel a skladatel, jeden z nejvýraznějších představitelů směru art brut
- jeho dílo bylo v celé šíři představeno až v 70. letech minulého století, kdy byla při Muzeu umění v Bernu založena Nadace Adolfa Wölfliho
- otec Jakob byl kameník a alkoholik, matka Anna pradelna
- 1873 byl umístěn v pěstounské rodině a od té doby pracoval jako čeledín, dojič, dřevorubec, hrobník atd.
- 1890–1892 vězněn pro pokus o sexuální zneužití nezletilé
- 1895 po dalším pokusu o sexuální zneužití internován v ústavu pro choromyslné ve Waldau v Bernu, stanovena schizofrenie
- 1899 začíná umělecky tvořit

Dílo: fiktivní životopis–cestopis Od kolébky ke hrobu (1908–1912), Zeměpisné a počtářské sešity (1912–1916), Sešity písní a tanců (1917–1922), Sešity–sbírky písní a pochodů (1924–1928) a Smuteční pochod (1928–1930)

ho jistě zcvoknul, kdyby už cvok nebyl.“ V roce 1908 Wölfli začíná i psát – pracuje na bohatě ilustrovaném eposu Od kolébky ke hrobu, který je smyšleným, značně zidealizovaným obrazem jeho mládí. Vypráví v něm o svých cestách po celém světě, o návštěvě nádherně osvětlených jeskyní, v nichž se nacházejí celá města, později přidává magické květiny a ovoce, které mluví. Jeho styl obsahuje řadu vulgarismů, stejně jako formální obraty nebo církevní patos. Text je doprovázen barevnými mapami a ilustracemi. Uprostřed svého světa je svobodný – jak píše v předmluvě: „Co po mně chcete? Nejsem ochočen, ale ani žádné divé zvíře.“ V roce 1912 začíná sepsovat Zeměpisné a počtářské sešity, v nichž si maluje zářnou budoucnost. Jde o jakousi závěť určenou skutečnému synovci Rudolfovi. Popisuje v ní, jak vybudovat Obří stvoření svatého Adolfa a podmanit si celou Zemi i vesmír. V podstatě dobrovolně setrvává na samotce, protože jak sám tvrdí, je mu tam dobře. Prohlašuje se za svatého a také své výtvary začíná signovat patřičně vznešeně: svatý Adolf II.

Ačkoli zpočátku obrazy odmítá komukoli prodat, od roku 1916 pracuje i na zakázku a dokonce vystavuje na čtyřech veřejných výstavách. Své kresby často považuje za velmi

cenné, pak ale v závěti klidně určí, že se má svazek prodávat za tři a půl franku. Pravda je někde uprostřed. Ve skutečnosti se jeho obrazy prodávaly zhruba za tři až pět franků. Peníze za takzvané Brotkunst, tedy „kresby na obživu“, shromažďuje vrchní dozorce a kupuje za ně Wölfli výtvarné potřeby. Když totiž Adolf nemá papír, je velmi nešťastný a „obchází celý dům, klepe na všechny možné dveře, aby ho vyžebal. Pokud se mu někdo odváží říci cosi o plýtvání papírem, rozzuří se: tvrdí, že pracuje na mimořádném díle, na čemsi nesmírně důležitém a nekonečně cenném“. Vyjma toho horečnatě spisuje a básní i hudbou, kterou zaznamenává pomocí solmizačních slabik, oslavuje své nově stvořené universum. Než něco zapíše do not, celé hodiny si předehrává melodie na trubku vytvořenou z papíru. Mívá vidiny (dokonce předpoví požár místní maštale) a slyší hlasy, se kterými živě diskutuje.

Milost, slitování

Wölfli je přesvědčen o své genialitě. Svými ornamenty si vymaluje i pokoj, žádá nechat vyrobit koberec podle vlastního návrhu a nakonec přichází s přáním, aby jeho samotku přetvořili v muzeum.

V březnu roku 1930 je mu diagnostikována rakovina žaludku. Podstoupí operaci, ale i v nemocnici stále maluje a své obrázky prodává lékařům i sestrám. Po návratu do Waldau komponuje svůj Smuteční pochod, o kterém tvrdí, že jej musí dokončit stůj co stůj. I přes značné bolesti a únavu sedá pravidelně ke stolu a píše. Tvrdí, že jeho Pochod si bude moci zahrát každý, kdo se vyzná v hudbě, že vyjde tiskem a vynese mu několik tisíc franků. Rekviem však zůstalo nedokončené. „Se slzami v očích mi oznámil, že již nemůže kreslit, že jej opustila všechna síla a že touží zemřít,“ zapsala ošetřující lékařka 2. listopadu 1930. Čtyři dny na to, deset minut po osmé hodině ranní, Adolf Wölfli vydechne naposledy. V závěru svého Krátkého životopisu jako by si napsal vlastní epitaf: „Vysoce postavení pánové a dámy, kteří často sami nevíte, co je křesťanský mrav a spravedlnost, pohlédněte do tak často zapadlých a smutných očí nižších tříd, v nichž se snad až příliš zhusta zračí hluboké zoufalství a bída, jež jim sklíčuje srdce. Ne každý, kdo ráno v odlesku umyvadla spatří zčeřený obraz svých muk, je alkoholik, ne, příčina jeho bídy leží začasté úplně někde jinde. Přátelé zblízka i zdaleka, je-li mezi vámi někdo bez viny, ať přede mě předstoupí a já ho poprosím o milost a slitování.“